

ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΒΡΑΙΟΙ

Η περίπτωση της Κέρκυρας ~ Έλληνες Εβραίοι πολίτες ~ Οι Εβραίοι της Θεσσαλίας ~ Η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης ~ Ο αντισημιτισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ~ Οι Εβραίοι στα Χανιά της Κρήτης ~ Η εβραϊκή κοινότητα της Ρόδου και της Κω ~ Οι Ρωμανιώτες Εβραίοι των Ιωαννίνων ~ Μια Ακρόπολη στην Ιερουσαλήμ ~ Καθ' οδόν προς την ενηλικίωση ~ Ημερολόγιο ενός στρατιώτη στο Αλβανικό Μέτωπο ~ Ημερολόγιον Γ. Κουμανούδη ~ Ένα ντοκουμέντο για τη ληηλασία της Εθνικής Τράπεζας Μεσσήνης ~ Το φρούριο της Επανάστασης 1917 ~ Μία προσωπική μαρτυρία ~ Λαγωνικά αρχείων εκλεκτής ράτσας ~ Οι Έλληνες Εβραίοι στην Αντίσταση ~ Αποχαιρετισμός στον Π. Δημητρίου

Ο Νικόλαος Κουμανούδης στην αυλή του σπιτιού στην Εκάλη, 1938

Τόσο το ημερολόγιο που δημοσιεύεται εδώ όσο και το χειρόγραφο με τίτλο «Ημερολόγιον Δαπανών από 21/9/1941 μέχρι πέρας του πολέμου ... (εάν ζήσω)» που τηρούσε ο Νικόλαος Ι. Κουμανούδης, ανήκουν στην οικογένεια Κουμανούδη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τη σύζυγο του Γιάννη Κουμανούδη, Ειρήνη, καθώς και τα παιδιά τους Νίκο και Μαρίνα που μου εμπιστεύθηκαν τα κείμενα. Στη Μαρίνα Κουμανούδη, αγαπητή συνάδελφο, οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες αφού ενθάρρυνε την έκδοση του ημερολογίου και δεν κουράστηκε να απαντά σε ερωτήσεις και να συζητά.

«**Θ**α παραμείνει άγνωστον στους πολλούς ότι κατά τον τραγικόν χειμώνα 1941-1942 η θνησιμότης του παιδιού δεν ηυξήθη αναλόγως», σημείωνε ο γιατρός Κωνσταντίνος Χωρέμης το 1946¹. Ωστόσο, μια σειρά από μελέτες για την πείνα την περίοδο της Κατοχής² ανέδειξαν το στοιχείο αυτό και επιβεβαίωσαν τα λεγόμενά του. Η παιδική θνησιμότητα στην περιοχή της Αθήνας δεν σημείωσε αντίστοιχη αύξηση με εκείνη των ενηλίκων κατά τον λμό του 1941-1942. Παρότι διπλασιάστηκε σε σχέση με την προπολεμική περίοδο (361 θάνατοι παιδιών 0-9 ετών το Νοέμβρη-Δεκέμβρη του 1941, έναντι 158 το ίδιο διάστημα του 1939), υπολείπεται κατά πολύ των ανδρών άνω των 50 ετών που πενταπλασιάστηκε την ίδια περίοδο³. Πέραν του προστατευτικού κλοιού που φρόντισαν –στο μέτρο του δυνατού– να δημιουργήσουν οι γονείς για τα παιδιά τους, σημαντικό ρόλο φαίνεται πως διαδραμάτισε η θεσμική μέριμνα που λήφθηκε για την προστασία των παιδιών⁴. Ήδη από τον Δεκέμβριο του 1941 τέθηκαν σε λειτουργία τα παιδικά συσσίτια του Εθνικού Οργανισμού Χριστιανικής Αλληλεγγύης (ΕΟΧΑ), ενώ στη συνέχεια προστέθηκαν τα παιδικά συσσίτια του Δήμου Αθηναίων και τα μαθητικά συσσίτια⁵.

Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι τα παιδιά δεν επλήγησαν από την πείνα. Οι συνέπειες του υποσιτισμού άρχισαν να εμφανίζονται αργότερα, με αλμα-

1. Κ. Β. Χωρέμης, «Η σημερινή κατάσταση της υγείας του παιδιού», π. *Κλινική* τχ. 1, 1946, όπως παρατίθεται στην εμβληματική μελέτη των Φ. Σκούρα, Α. Χατζηδήμου, Α. Καλούτση, Γ. Παπαδημητρίου, *Η ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους*, Αθήνα 1947, σ. 291.

2. Βλ. ενδεικτικά Ευγενία Μπουρνόβα, «Θάνατοι από πείνα. Η Αθήνα το χειμώνα του 1941-1942», π. *Αρχειοτάξιο* τχ. 7, Μάιος 2005, σ. 52-73· Χρήστος Λούκος, «Η πείνα στην Κατοχή. Δημογραφικές και κοινωνικές διαστάσεις», στο: Χρήστος Χατζηωσήφ - Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Γ₂, Αθήνα 2007, σ. 219-261· Βιολέττα Χιονίδου, *Λιμός και θάνατος στην κατοχική Ελλάδα, 1941-1944*, Αθήνα 2011.

3. Τα στοιχεία από το Ευγενία Μπουρνόβα, *Θάνατοι από πείνα*, ό.π., σ. 60.

4. Για την προπολεμική μέριμνα για τα παιδιά βλ. Βασιλική Θεοδώρου, «Υποσιτισμός και φυματίωση στο Μεσοπόλεμο: υγιεινή διατροφή και οργάνωση μαθητικών συσσιτίων (1928-1932)», π. *Μνήμων*, τ. 30, 2009, σ. 233-261.

5. Στα τέλη Φεβρουαρίου 1942 λειτουργούσαν παράλληλα τα τρία παραπάνω συσσίτια. Βλ. Χρ. Χρηστίδης, *Χρόνια κατοχής 1941-1944. Μαρτυρίες ημερολογίου*, Αθήνα 1971, σ. 219.

Ημερολόγιον

Γιάννη Κουμανούδη

ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΝ

«ΤΙΜΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ» (1943)

Μετα μετα παραγγελίας
την Μπερζέφην ρωτήσα την
προϊσταμένη να ααρτίσω την
δευτέρα το πρωι και το με
ριξω σε βράδυ Απριλίου 1943
«ΕΝ ΚΑΙ» έχρησα και τα σα
ζαλα εθελω τον αδελφόν
μου και την υγεία μου γι
τονιδ. την Τούττον θάνατον.
μι και κομω τονιδ. εωςτα
ταυτωσθραμα εις οσον εργα
δια θραδον
Απορη τον 16 Παρασκευη
επιτα ζωντικα και ο και
ροσ πιο καλη φορτησ. εργα ταχα
λα φημι με θάνατον και επι
καθισα στο κερβελι και εση
η και εσητα κωιθκια και το εν
φανη και αρακεν. εως 12ος
εργα και και τα ζαρωθη και
και εις 4. καθισω και και και
εως τα σπλην και βραχον
τα αραιωφωτο και οση εση
τα το και ζαρωσ πωρα και οση
και ημισα και μεσα απο οχινο
φασακην

τώδη αύξηση της νοσηρότητας. Αδενοπάθεια, προφυματικές καταστάσεις και φυματίωση γνώρισαν μεγάλη αύξηση το 1943, με το ποσοστό των θετικών φυματιαντιδράσεων στα παιδιά να εκτινάσσεται από 30% το 1942 σε 46% το 1943⁶. Εξίσου σοβαρές όμως ήταν οι επιδράσεις του υποσιτισμού στην ανάπτυξη των παιδιών. Όσον αφορά το βάρος, η απόκλιση από την προπολεμική εικόνα στα αγόρια ηλικίας 10 ετών ήταν περίπου 3,5 κιλά, ενώ όσον αφορά το ύψος, στην ηλικιακή ομάδα 10-14 ετών η απόκλιση έφθανε τα 9 εκατοστά⁷. Τα παραπάνω στοιχεία αποτυπώνουν εν συντομία τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες της πείνας στα παιδιά. Μα αν για την κλινική εικόνα του παιδιού της Κατοχής διαθέτουμε ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία, ελάχιστα φαίνεται να γνωρίζουμε για τις συνέπειες στον ψυχισμό τους⁸. Τα συναίσθηματα που προκάλεσε ο ίδιος ο πόλεμος, οι βομβαρδισμοί, η Κατοχή, οι θάνατοι, η πείνα, η εικόνα των νεκρών στους δρόμους, μα πιο πολύ απ' όλα η εικόνα των σκελετωμένων παιδιών. Με άλλα λόγια δεν γνωρίζουμε

τίποτε για τη βίαιη «απόλεια» της παιδικής ηλικίας και την ακούσια είσοδο στον κόσμο των ενηλίκων.

Το ημερολόγιο

Το ημερολόγιο του Γιάννη Κουμανούδη που παρουσιάζεται εδώ, είναι γραμμένο με μολύβι σε ένα σχολικό τετράδιο μικρού σχήματος⁹. Οι εγγραφές καλύπτουν το χρονικό διάστημα από την 1η Μαρτίου έως τις 16 Απριλίου 1943 (έχουν χαθεί οι ενδιάμεσες σελίδες από 1-14 Απριλίου). Το ημερολόγιο γράφτηκε από τον Γιάννη όταν ήταν δεκατριών χρόνων και νοσηλεύθηκε για δύο μήνες σχεδόν σε ένα αναρρωτήριο. Πρόκειται δηλαδή για ένα σπάνιο παιδικό ημερολόγιο¹⁰ γραμμένο σε ένα ιδιαίτερο περιβάλλον, κάτω από πολύ ιδιαίτερες συνθήκες.

Ο Γιάννης Κουμανούδης γεννήθηκε το 1930 στην Καλλιθέα, όπου διέμεναν οι γονείς του Νίκος και Αγγέλα, και ένα χρόνο αργότερα γεννήθηκε ο αδελφός του Στέφανος. Ο πατέρας τους, Γενικός Επιθεωρητής της Προνομι-

6. Τα στοιχεία από εξέταση 75.000 παιδιών της Αθήνας και του Πειραιά στο Νοσοκομείο Παίδων «Αγλαΐα Κυριακού» το 1945, όπως παρατίθενται στην *Ψυχοπαθολογία*, ό.π., σ. 294. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τα Νοσοκομεία Παίδων από την έναρξη του πολέμου είχαν μεταφερθεί στο αναρρωτήριο των παιδικών εξοχών του ΠΙΚΠΑ στην Πεντέλη. Τον Αύγουστο του 1943 μεταφέρθηκαν στον περίβολο της Ιερατικής Ριζαρείου Σχολής, διαθέτοντας μόλις 50 κλίνες. Βλ. Ιω. Γρ. Τσουκαλάς - Γρ. Ιω. Τσουκαλάς, «Χρονικό της Παιδιατρικής Κλινικής (1929-1946)», *Δελτίο της Α' Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τχ. 52, 2005, σ. 392-410.

7. Τα στοιχεία από την έρευνα του Κ. Β. Χωρέμη, *Η σημερινή κατάσταση*, ό.π., σ. 296-297. Όπως επισημαίνεται, οι αποκλίσεις αυτές ήταν μεγαλύτερες σε περιοχές όπως οι εργατικές συνοικίες του Πειραιά.

8. Όπως είναι, για παράδειγμα, για την περίοδο του Εμφυλίου η σημαντική μελέτη της Μαντώς Νταλιάνη-Καραμπατζάκη, *Παιδιά στη δίνη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, σημερινοί ενήλικες*, Μετάφραση Κώστας Α. Ζερβός, Επιμέλεια. Ι. Τσιάντης, Δ. Πλουμπίδης, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - ΕΨΥΠΕ - Σχολή Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, 2009.

9. Το ημερολόγιο είναι εξαιρετικά καλογραμμένο. Κατά τη μεταγραφή διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου. Η μόνη διόρθωση που έγινε αφορά τη στίξη, προκειμένου να διευκολύνεται ο αναγνώστης.

10. Αντίστοιχη, ηλικιακά, περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί το ημερολόγιο της δεκαπεντάχρονης Μαρίας Μανωλάκου από την Πάτρα. Βλ. Μαρία Μανωλάκου, *Από το ημερολόγιο ενός παιδιού της Κατοχής*, Αθήνα 1985.

ούχου Ανωνύμου Εταιρείας Γενικών Αποθηκών, ξεκίνησε το 1938 να χτίζει το σπίτι της οικογένειας στην Εκάλη, το οποίο ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του ίδιου έτους. Όμως η εγκατάσταση της οικογένειας στην οικία της Εκάλης επρόκειτο να είναι βραχύβια. Στις 10 Δεκεμβρίου 1941 το σπίτι επιτάχθηκε από τις γερμανικές αρχές Κατοχής¹¹ και η οικογένεια αναγκάστηκε να το εγκαταλείψει. Η επίταξη του νεόδμητου σπιτιού ήταν τραυματική, όπως και για όλους όσους είχαν παρόμοια τύχη. Τα πράγματα που κατάφερε να πάρει η οικογένεια φεύγοντας ήταν ελάχιστα – σε αντίθεση με όσα άφησε πίσω της. Κατέφυγαν σε ένα υπόγειο στα Πατήσια (στην οδό Κωνσταντίνου), όπου και διέμεναν το μεγαλύτερο διάστημα της Κατοχής¹². Η μεγάλη πείνα του 1941-1942 βρήκε την οικογένεια να επιχειρεί να προσαρμοστεί στο νέο περιβάλλον και με μεγάλη οικονομικά βάρη: το δάνειο του σπιτιού της Εκάλης, το ενοίκιο του υπογείου στα Πατήσια και τις τιμές των τροφίμων να εκτινάσσονται μέρα τη μέρα. Προκειμένου να αντεπεξέλθουν, ο Νικόλαος Κουμανούδης πουλά κατά τη διάρκεια της Κατοχής τρία οικόπεδα που έχει στην ιδιοκτησία του, ωστόσο τα χρήματα που λαμβάνει, παρότι επιτρέπουν στην οικογένεια να επιβιώσει, δεν αλλάζουν δραστικά την κατάσταση. Παρακολουθώντας τις δαπάνες για την αγορά τροφίμων που καταγράφει ο Ν. Κουμανούδης, το διαιτολόγιο της οικογένειας αποτελεί τυπικό δείγμα της Κατοχής: μεγάλες ποσότητες λαχανικών, όσπρια, πατάτες, φρούτα, σταφίδες, λίγα γαλακτο-

κομικά, ελάχιστο κρέας και ψάρια, ελάχιστα αυγά.

Ο υποσιτισμός είχε ως συνέπεια να δοκιμαστεί η υγεία όλων των μελών της οικογένειας. Η πλέον δύσκολη χρονιά και για τους τέσσερις ήταν το 1943, οπότε και εκδήλωσαν διάφορες ασθένειες. Η σοβαρότερη όμως, που θα μας απασχολήσει εδώ, ήταν η περιπέτεια του Γιάννη: αρρώστησε με υψηλό πυρετό στις 27 Ιανουαρίου και τέσσερις ημέρες αργότερα διαγνώστηκε ότι έπασχε από αδενοπάθεια. Ο υψηλός πυρετός συνεχίστηκε έως τις 6 Φεβρουαρίου και ο γιατρός συνέστησε φαγητό και καθαρό αέρα, καθώς οι συνθήκες του υπογείου στα Πατήσια δεν ήταν ευνοϊκές για την ανάρρωσή του και το «γάλα διανομής ασθενών» που προμηθευόταν ο πατέρας του δεν επαρκούσε. Στις 14 Φεβρουαρίου η αδενοπάθεια επιβεβαιώθηκε και ακτινολογικά, γεγονός που δεν άφησε περιθώρια αμφιβολίας και ταυτόχρονα απαιτούσε την άμεση αντιμετώπιση της ασθένειας. Όπως σημειώνει την ίδια ημέρα ο πατέρας του: «Και τώρα πούλημα ή μάλλον ξεπούλημα και ο θεός βοηθός»¹³. Η απελπισία του είναι εύλογη, καθώς ο Γιάννης έπρεπε να μεταφερθεί σε κάποιο αναρρωτήριο, γεγονός που ήταν εξαιρετικά δύσκολο. Παρότι δεν διαθέτουμε στοιχεία για τα παιδικά αναρρωτήρια που λειτούργησαν την περίοδο της Κατοχής, μία πρόχειρη αναζήτηση στον Τύπο της εποχής αναδεικνύει την πρωτοβουλία –ιδιωτική ή μέσω συλλόγων– για ίδρυση παιδικών αναρρωτηρίων από το φθινόπωρο του 1942 στα περίχωρα της Αθήνας¹⁴. Το παιδικό αναρρωτήριο «Τίμιος

11. Βλ. Ιωάννης Ν. Κουμανούδης, *Η Εκάλη που έφυγε... 1920-1941*, Αθήνα, ΤΕΕ, 2001, σ. 131-132, 236-239. Αξίζει να σημειωθεί ότι η οικογένεια φρόντισε να διατηρήσει κάποια από τα σημάδια που άφησε πίσω της η επίταξη, προκειμένου να μην ξεχαστούν ποτέ.

12. Διέμεναν στα Πατήσια έως τις 6 Μαΐου 1943, οπότε μετακόμισαν στην Κηφισιά όπου νοίκιασαν σπίτι.

13. Ο Ν. Κουμανούδης είχε πουλήσει ως τότε τρία οικόπεδα που είχε στο Νέο Ηράκλειο και την ηλεκτρική κουζίνα μαζί με τα σκεύη της.

14. Στις 14 Φεβρουαρίου 1943 εγκαινιάζεται, παρουσία του κατοχικού πρωθυπουργού Λογοθετόπουλου, το παιδικό αναρρωτήριο 70 κλινών που ίδρυσε η Αθηναϊκή Λέσχη στην Κηφισιά. Βλ. εφ. *Το Βήμα*, 14 Φεβρουαρίου 1943.

Σταυρός» του Μοναχικού Τάγματος των Αδελφών του Τιμίου Σταυρού¹⁵, στο οποίο θα φιλοξενηθεί τελικά ο Γιάννης ως άπορο παιδί, με τη μεσολάβηση ενός προσώπου του φιλικού περιβάλλοντος, φαίνεται πως λειτουργεί ήδη από τον Οκτώβριο του 1942¹⁶.

Με την εγκατάστασή του στο αναρρωτήριο ο Γιάννης αρχίζει να κρατά ημερολόγιο. Χαρακτηριστικό του είναι η λεπτομερής –στο μεγαλύτερο μέρος του– καταγραφή των τροφίμων που καταναλώνει καθημερινά – ένας τρόπος που έχει εφεύρει ο πατέρας του για να βεβαιώνεται ότι τρώει καλά. Το φαγητό που προσφέρει το αναρρωτήριο στα άπορα παιδιά δεν είναι αρκετό. Έτσι, άλλοτε ο πατέρας του και άλλοτε οι θείες του, Χάρη και Μαρίκα, πηγαίνουν στον Γιάννη σχεδόν καθημερινά επιπλέον φαγητό και ψωμί – που δεν παρέχεται από το αναρρωτήριο. Αυγά, πορτοκάλια, ξερά φρούτα, πίτες, κάποιο γλύκισμα, λίγο βούτυρο, θρεψίνη¹⁷, κάποιο γαλακτοκομικό και από δύο φορές κρέας και ψάρι ήταν τα επιπλέον τρόφιμα του Γιάννη. Η καταγραφή του φαγητού που καταναλώνεται καθημερινά δεν ξενίζει τον αναγνώστη που είναι εξοικειωμένος με ημερολόγια της Κατοχής – αντίθετα, αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμά τους και από αυτή την άποψη πρόκειται για τυπικό δείγμα του είδους. Στην περίπτωση του Γιάννη ωστόσο η καλή διατροφή και η αύξηση του βάρους θα σημάνουν την απομάκρυνση του κινδύνου για εκδήλωση φυματίωσης και την επιστροφή του στο σπίτι. Έτσι, η χαρά του στο τέλος Μαρτίου αποτυπώνεται στα τε-

ράστια γράμματα με τα οποία σημειώνει «Πήρα 2 οκάδες»!

Ο Γιάννης γράφει το ημερολόγιό του είτε τμηματικά (κατά τη διάρκεια της ημέρας) είτε το απόγευμα και πάντως η καθημερινή εγγραφή ολοκληρώνεται την επόμενη ημέρα, οπότε σημειώνει την ώρα που κοιμήθηκε. Όταν γράφει, συνειδητά –έχει επίγνωση ότι το ημερολόγιο θα διαβάζεται από τον πατέρα του ή κάποιον άλλο «μεγάλο»– ή ασυνείδητα φιλτράρει τα γεγονότα της ημέρας ξεδιαλέγοντας εκείνα που θα αποτυπώσει στο χαρτί. Η ανάγνωση του ημερολογίου δείχνει ότι κατά το φιλτράρισμα προέκρινε τα «ανώδυνα»: τους περιπάτους, τα παιχνίδια, τον εκκλησιασμό, την περιγραφή του καιρού, τα οποία συνιστούν το μεγαλύτερο μέρος των καταγραφών του ημερολογίου. Ο φόβος που του προκαλεί το άγνωστο περιβάλλον («Το βράδυ έπεσα μέσα στα ρούχα και άφησα την πόρτα ολίγον ανοιχτή και ήκουγα τις ομιλίες και το ραδιόφωνο και είχα μια συντροφιά στη σκοτεινή κάμαρα»), η έλλειψη της οικογένειας και ιδιαίτερα της μητέρας («σαν αύριο έχω να την ειδώ 20 ακριβώς ημέρες»), η αγωνία που του προκαλεί η ξαφνική του αδιαθεσία («Έκανα πάλι εμετό και ο γιατρός μου είπε να μην φάγω τίποτε. Έβαλα θερμομέτρον και δεν είχα») και γενικώς τα συναισθήματα δεν αποτυπώνονται στο ημερολόγιο. Το περιβάλλον της κατεχόμενης πόλης, με εξαίρεση την πρώτη καταγραφή, είναι επίσης κρυμμένο πίσω από σκόρπιες φράσεις («Ακούγονται εκρήξεις κι ο αέρας που φυσά τις δυναμώνει») ενώ εξίσου διάσπαρτες είναι οι αναφορές σε

15. Το Μοναχικό Τάγμα των Αδελφών του Τιμίου Σταυρού ιδρύθηκε το 1939 με έδρα την Αγία Παρασκευή Αττικής (οδός Ηπείρου 69). Την περίοδο που λειτούργησε το αναρρωτήριο φιλοξένησε παιδιά ασχέτως θρησκευματος (καθολικού ή ορθόδοξου). Σήμερα στο άλλοτε αναρρωτήριο στεγάζεται ο ομώνυμος οίκος ευγηρίας του Τάγματος.

16. εφ. *Το Βήμα*, 13 Οκτωβρίου 1942.

17. Η θρεψίνη ήταν ενός είδους μαρμελάδα που φτιαχνόταν από σταφίδες και θεωρούνταν τονωτική, ιδιαίτερα για τα παιδιά. Μετά τον πόλεμο κυκλοφορούσε στο εμπόριο συσκευασμένη.

νέες συνήθειες («Ένα σωρό πουλιά έρχονται και κάθονται στο πεύκο μου. Εάν είχα μία σφενδόνα, θα είχα κάθε βράδυ πιλαφάδα σπουργιτάκια και σπίνους») νέα παιχνίδια («...τους ήβρα όλους μαζεμένους στο τραπέζι και την μαγείρησα να γυρίζη ένα μαχαίρι βόλτα βόλτα και στο χέρι της να έχη 1 χούφτα μαύρες σταφίδες»).

Το ημερολόγιο του Γιάννη Κουμανούδη δεν προσκο-

μίζει νέα στοιχεία για τα μεγάλα ζητήματα της Κατοχής. Προσφέρει όμως, όπως σημειώνει η Μαρία Μανωλάκου στην εισαγωγή του δικού της ημερολογίου, «εκείνο το μικρό, το καθημερινό, το εφήμερο ή κι ασήμαντο, που το ζούσαμε τότε, στιγμή τη στιγμή, όλα τα παιδιά και που μας σφράγισε για πάντα».

Κατερίνα Δέδε

Ο Γιάννης (αριστερά) και ο Στέφανος (δεξιά) με τη μητέρα τους Αγγέλα Κουμανούδη, 1938

Ημερολόγιον Γιάννη Κουμανούδη

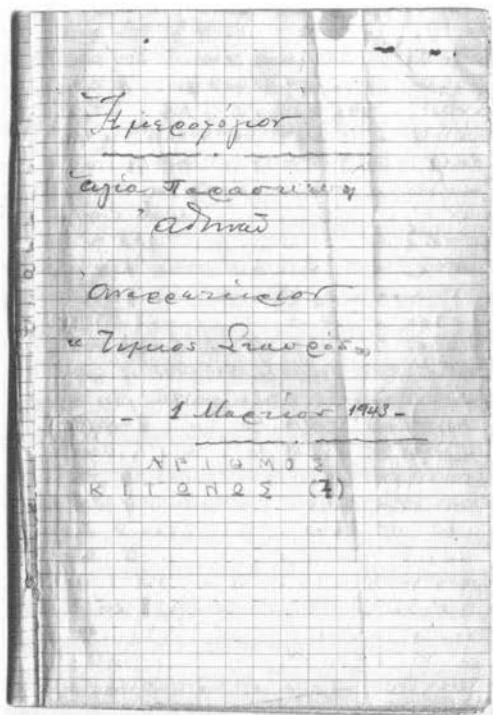
Αγία Παρασκευή Αθηνών
Αναρρωτήριον «Τίμιος Σταυρός»
1 Μαρτίου 1943

Αριθμός κιτώνος 7

Μάρτιος 1η, ημέρα Δευτέρα

Μετά πολύωρον αναμονήν ξεκινήσαμεν με το αυτοκίνητον του αναρρωτηρίου. Προτού να φθάσωμεν εις τους Αμπελοκήπους στρίψαμεν από μίαν άλλην λεωφόρον η οποία οδηγεί εις την Ραφήνα, την «Σωτηρία» και το Αναρρωτήριον. Περάσαμεν ωραία τοπία βλέποντας χωράφια απέραντα καλλιεργημένα και ακαλλιεργητα που μέσα οι Ιταλοί και οι Γερμανοί είχαν σπείρει πολλές δεκάδας αυτοκινήτων τα οποία εφάνταζον σαν πελώρια βουβάλια που έβωσκαν. Μικρά σπιτάκια που οι γιαγιάδες καθόντουσαν και εξέστεινον το κόκκαλό τους με τις θερμές ακτίνες του ηλίου. Στον δρόμο συναντήσαμεν πάρα πολλά αποσπάσματα Ιταλών που κρατούσαν φτυάρια και σκαπάνες. Το αυτοκίνητον χάλασεν πολλές φορές και αφού το έσπρωξαν μερικοί ξυλάδες, ξεκόλλησεν η μίζα γιατί είχε κολλήσει. Ένας Ιταλός παρεκάλεσεν την Κυρία να πάρη την κυρίαν του μαζί και να την αφήση στην «στράτα οφ Μαρρατόνα», καθώς είπεν. Με τα πολλά φθάσαμεν στο Αναρρωτήριον. Η θέα απέξω είναι ωραία. Έχει πολλά πεύκα και είναι διώροφον. Αφού αποβιβαστήκαμεν με παρέδωσεν η Μητέρα σε μία καμαριέρα και αυτή με ωδήγησεν εις την νέαν μου κρεβατοκάμαρα στο απάνω πάτωμα. Οι τοίχοι είναι βαμμένοι με λαδομπογιά. Έχει δύο κρεβάτια. Στο ένα κοιμάμαι εγώ και το άλλο είναι κενό. Έχει

δύο καρέκλες και μία [...] με μαξιλάρια. Δύο ντουλαπάρια ένα σε κάθε κρεβάτι και (κρύο) καλοριφέρ. Ένα τραπεζάκι. Μία ντουλάπα μεγάλη του τοίχου. Ένα κουδούνι ηλεκτρικόν και μία πινακίδα που γράφει τους κανονισμούς. Ένα μεγάλο μονοκόμματο παράθυρο χωρισμένο στα τρία με εξώφυλλα ρολά. Στον τοίχο έναν καθρέπτη. Το παράθυρο έχει λίγη θέα διότι είναι μπροστά ένα μεγάλο πεύκο. Έπειτα αφού τακτοποίησα τα πράγματά μου στο ντουλάπι, κατέβηκα και κάθησα σε ένα πάγκο στην βεράντα μαζί με τα άλλα παιδιά. Αυτά μαζευτήκανε γύρω μου λες και ήμουν κανένα αξιοπερίεργο φαινόμενο. «Καλέ πώς σε λένε;» Γιάννη «Α! και έχωμεν 4 Γιάννηδες. Καλέ από πού ήρθες;» Από τα Πατήσια. «Από ποια συνοικία των Πατησίων;» Βαρέθηκα πλέον και δεν τους έδινα σημασία. Έπειτα επειδή έπιασε ψύχρα μπήκα μέσα, και όλα τα άλλα παιδιά και πήγαμεν στην εκκλησία που ευρίσκεται στο κάτω σπίτι. Αφού ψάλλαμεν διάφορους καθολικούς και ορθόδοξους ψαλμούς εφύγαμε. Εμένα η Κυρία μου είπε και εξάπλωσα στην κάμαρά μου. Στις 7 1/2 μου φέρανε το φαγητό αποτελούμενο από 1) ένα πιάτο πατάτες, 2) πέντε εληές, 3) 4 σύκα, 4) μια σούπα με διάφορα χορταρικά. Εγώ έφαγα και 1 αυγό και ένα πορτοκάλι (δικά μου). Έπειτα έσβησα το φως και έπεσα να

Η πρώτη σελίδα του ημερολογίου
του Γιάννη Κουμανούδη

κοιμηθώ. Την ώρα την ξέρω καλά διότι το ρολόι κάθε ώρα κτυπά τόσες φορές ή 8η ή 9η.

Μάρτιος 2, Τρίτη

Μου άνοιξε η καμαριέρα το παράθυρον και μετά λύπης μου είδα ότι ο καιρός ήτο νεφελώδης. Μου έφερε γάλα (γλυκό) που έμοιαζε σα να έχη καφέ. Εγώ έφαγα από δικά μου 5 δαμάσκηνα και την τελευταία φέτα ψωμί με βούτυρο. Βούτυρο έχω ακόμη. Έπειτα σηκώθηκα και κά-

θησα στην ξαπλωτή πολυθρόνα της κάμαράς μου. Σε λιγάκι ήλθεν ο ιατρός και μου έκανε διάφορες ερωτήσεις, δεν μου είπε όμως τίποτε. Το μεσημέρι μου έφεραν 1) πατάτες με κιμά και αμπελοφάσουλα σούπα και ολίγη μαύρη σταφίδα. Κατά τις 2 ήλθεν η θεία Κατίνα και μου έφε-
ρεν διάφορα τρόφιμα και τις κουβέρτες. Η θεία Κατίνα μου εχάρισεν ένα ωραίο ημερολόγιον του 1943. Ο πατέρας μου έφερεν και τα γράμματα της μητέρας και του Στεφανάκη. Ο Στέφανος μου λέει ότι τα λεπτά από το καπέλλο και τις μπουτσούνες θα μου τα φέρη η μητέρα. Και η μητέρα μου λέει πώς να βάλω τις κουβέρτες. Το απόγευμα, αφού έφυγεν ο πατέρας¹⁸ στις 4 παρά 20 η θεία Κατίνα μου έδωσε μακαρόνια που τα είχε μαγειρέψει η θεία Χάρη, αυγό, ψωμί και ένα πορτοκάλι. Αυτά όλα τα έφαγα με όρεξη. Εδώ πεινάω. Αφού έφυγε και αυτή έμεινα μόνος μου. Στις 6 έπεσα στα ρούχα και στις 7 1/2 μου έφεραν και έφαγα 1) Τραχανά, 2) Ραδίκια, 3) Σύκα, 4) Τυρί κασέρι. Κατά τις 8 1/2 είχα κοιμηθή.

Μαρτίου 3, Τετάρτη

Σήμερα ξύπνησα στις 5 και 1/2 όπως και εχθές. Το πρωί στις 8 μου έφεραν ένα γάλα και μου άνοιξαν το παράθυρο και μπήκε φρέσκος καθαρός αέρας. Ο ουρανός λάμπει και τα πουλιά χαλούν τον κόσμο πάνω στο πεύκο μου και στα πεύκα. Ακούγεται ο μονότονος ήχος του μαγκανιού. Το πρωί τσακώθηκεν ο σκύλος του Ιδρύματος με ένα ξένο και του έγδαρε όλο το λαιμό. Τώρα το πρωί κατά τις 10 που σηκώθηκα συνήντησα τον γιατρό στο διάδρομο και τον ερώτησα εάν κάνη να βγω έξω και αυτός μου εί-

18. Το ίδιο βράδυ ο πατέρας σημειώνει: «Πήγαμε με την Κατίνα στο Γιάννη. Κλεισούρα στην κάμαρη. Όχι στο κρεβάτι. Ωραία κάμαρη. [...] Μας παρεπονέθηκε για την κλεισούρα στην κάμαρη».

πεν να ξαπλώνω στο κρεββάτι μέχρι τις 11 και έπειτα να βγαίνω και να κάθομαι κάτω από τα πεύκα και να σουλατσάρω. Το πρωί μαζί με το γάλα έφαγα και 1 αυγό. Στις 11 ακριβώς, καθώς είπεν και ο ιατρός, περιπάτησα λίγο κάτω από τα πεύκα και έπειτα κάθησα. Τον σκύλο του ιδρύματος τον λέγουν Μπρούνο. Κατά τις 12 και 1/2 έφαγα πατάτες γιαχνί, σούπα φασόλια, 5 δαμάσκηνα, μία βραστή πατάτα και 2 1/2 φέτες ψωμί. Το πρωί κατά τις δέκα έφαγα και ένα πορτοκάλι. Μετά το φαί ξαπλώθηκα κατά τις 3 και έπειτα βγήκα έξω στον ήλιο. Όλα τα παιδιά έπαιζαν με τα τόπια τους και άλλοι εκάθοντο κάτω από τα πεύκα. Εκείνη την ώρα η Προϊσταμένη έκαμε επιθεώρηση στα δωμάτια και έπειτα βγήκε έξω. Όταν με είδε έξω μου είπε να πάω να ξαπλωθώ μα και της είπα πως με εξήτασεν ο ιατρός και μου επέτρεψε να βγαίνω έξω διά μεν το πρωί στις 11, διά δε το απόγευμα 2 1/2 με 3. Έπειτα διασκεδάσαμε με ένα μικρό παιδάκι που το βασάνιζεν σχεδόν η προϊσταμένη στη κούνια και αυτό έκλαιγεν λέγοντας ότι θα φύγη και θα πάη πάλι στους Ιταλούς (διότι πριν ήτο μαζί τους). Έπειτα του έλεγεν «testa dura» και αυτό της απαντούσε «tu testa dura» και επακολούθησαν και άλλα. Στις 5 1/2, πριν δύσει ο ήλιος, ήλθα μέσα και έφαγα λίγα μακαρόνια, λίγο ψωμί με βούτυρο και 4 σύκα από της θείας Κατίνας. Στις 6 έπεσα μέσα στα ρούχα όπως και κάθε ημέρα. Στις 7 1/2 μου φέρανε ρύζι σούπα, 4 σύκα, 6 εληές και λίγα ραδίκια - 1 1/2 φέτα ψωμί, μία βραστή πατάτα = δικά μου. Κατά τις 8 είχα κιόλας κοιμηθή.

Πέμπτη 4 Μαρτίου

Το πρωί στις 7 ήλθεν η καμαριέρα, όνομα Ειρήνη, και μου άνοιξε το παράθυρο. Στις 8 ήλθε το γάλα. Έπειτα κάθησα στο κρεββάτι μέχρι της 10ης και στις 11 ετοιμαζόμουν να βγω έξω. Προτού να βγω μου φέρανε το θερμό-

μετρο και είχα 36 και 3. Σε λίγο ήλθεν και ο πατέρας. Μου έφερον λίγο παξιμαδιασμένο ψωμί, 5 πορτοκάλια, 5 αυγά και τα γράμματα της Μητέρας και του Στέφανου. Καθήσαμε έπειτα και τσιμπήσαμεν, λίγα ο πατέρας μακαρόνια, ψωμί, και εγώ έφαγα 1 πορτοκάλι και 1 αυγό. Έπειτα βγαίνοντας έξω συνητησαμεν τον γιατρό και μίλησεν μαζί του ο πατέρας. Βγήκαμε έξω και κάμαμε μερικές βόλτες στον κήπο και έπειτα έφυγεν ο πατέρας. Μετά, αφού έπαιξα λίγο, πήγαμε και φάγαμε. Εγώ έφαγα και 3 φέτες ψωμί και ένα δικό μου πορτοκάλι. Μετά το φαί, αφού ξαπλώθηκα 2 ώρες, βγήκα έξω και έπαιξα με τα άλλα παιδιά. Όταν ήλθα μέσα έφαγα ψωμί, σύκα και σταφίδα. Το βράδυ μου έφεραν και έφαγα. Εγώ έφαγα 2 φέτες ψωμί, 1 πορτοκάλι και ένα αυγό δικό μου (ψωμί το ίδρυμα δεν δίνει).

5 Μαρτίου Παρασκευή

Το πρωί ξυπνήσαμεν και είδαμεν τα γύρω βουνά χιονισμένα. Εδώ λίγο οι στέγες είχαν πιάσει και το χώμα πάχνη. Μου έφερον γάλα. Έφαγα 2 φέτες ψωμί 1 αυγό. Σε λίγο άρχισεν να πέφτη ψιλό χιόνι. Ήλθεν ο γιατρός και μου είπεν να μη σηκωθώ καλύτερα διότι κάμη πολύ κρύο. Στις δέκα έβαλα θερμόμετρο και δεν είχα. Έφαγα και 1 πορτοκάλι. Έπειτα κάθησα και έφτιαξα ένα σταυρόλεξο και εξωγράφισα. Το μεσημέρι έφαγα 1 μεγάλη φέτα ψωμί και πορτοκάλι. Έπειτα εξάπλωσα. Ο καιρός καθάρισε και βγήκεν ήλιος. Πιστεύω ότι το πρωί θα είναι καλός καιρός. Σε λιγάκι η προϊσταμένη με 3 άλλες κυρίες ήλθον μέσα. Με ερώτησαν πώς με λέγουν και από πού είμαι. Η Προϊσταμένη τους είπεν ότι έχω λίγη αδυναμία, ότι ο πατέρας πάσχει από έλκος και ότι οι Γερμανοί μάς πήρανε το σπίτι στην Εκάλη. Το απόγευμα έφαγα 4 σύκα, λίγο ψωμί και σταφίδα. Ένα σωρό πουλιά έρχονται και κάθο-

νται στο πεύκο μου. Εάν είχα μία σφενδόνα, θα είχα κάθε βράδυ πιλαφάδα σπουργιτάκια και σπίνους. Το βράδυ μου έφερον και έφαγα το φαΐ τους και 1 πορτοκάλι και μία φέτα χοντρή ψωμί.

Μαρτίου 6 Σάββατον

Το πρωί εξύπνησα και κατάλαβα ότι ο καιρός θα ήτο καλός και εχάρηκα. Στις 7 μου άνοιξαν το τζάμι και μπήκε καθαρός αέρας. Ακουγεται ο υπόκοφος θόρυβος του μαγανιού, των καροτσιών που κυλούν στην άσφαλο και των αεροπλάνων από το αεροδρόμιον. Το πρωί έφαγα γάλα, 2 φέτες ψωμί και 1 αυγό. Σήμερα όλες οι υπηρέτριες ήσαν χαρούμενες «τους άδειασε την γωνιά ένα παιδί». Έπειτα έφαγα ένα αυγό και βγήκα έξω. Κάθησα και λιάστηκα και έπειτα έπαιξα. Το μεσημέρι έφαγα 2 φέτες ψωμί και 1 πορτοκάλι. Εβγήκα έξω και έπαιξα. Η προϊσταμένη κατέφθασεν μαζί με [...] παππά «Πατέρα» και μερικά παιδιά τα οποία θα εκάθηντο έως την Καθαρήν Δευτέραν. Αύριο θα ήρχοντο και άλλα. Το βράδυ έπεσα μέσα στα ρούχα και άφησα την πόρτα ολίγον ανοιχτή και ήκουγα τις ομιλίες και το ραδιόφωνο που έπαιζεν και είχα μία συντροφιά στην σκοτεινή κάμαρα.

Μαρτίου 7 Κυριακή

Πρωί πρωί που ξύπνησα ακούστηκε το σήμαντρο της εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής. Έπειτα, αφού έφαγα το γάλα, το αυγό και το ψωμί, ντύθηκα και έπειτα κατέβηκα στην εκκλησία. Όλα τα παιδιά εκάθηντο σε καθίσματα και έψαλλον διαφόρους ψαλμούς σύμφωνα με αυτά που έλεγεν η Προϊσταμένη. Σε λίγο κατέφθασεν ο πάτερ Ειρηναίος το όνομα και αφού εφόρεσεν τα πετραχειλιά του πήγε και έκοψεν ψωμί, και κόβοντας κάθε φέτα εμούριζαν και κάτι. Στη μέση της λειτουργίας έβγαλε λόγο

—κήρυγμα— και είπεν ότι εδώ στην ζωή είμεθα προσωρινοί και ότι δεν μας χρειάζεται παραπάνω από 2-3 πήχεις γη για να χωθούμε μέσα όταν παιθάνομαι. Έπειτα πολλά παιδιά μετάλαβον. Κατά τις δέκα είχε τελειώσει η λειτουργία. Πήγαμεν έπειτα και καθήσαμεν μέσα στον θάλαμον που τρώγουν τα παιδιά και αφού ήλθεν η προϊσταμένη μας ευχήθη καλή σαρακοστή. Και μας είπεν ότι το μεσημέρι έχομεν παστίτσιο μακαρόνια. Έπειτα ρωτούσε κάτι πτωχά παιδάκια από τι γίνεται το παστίτσιο και αυτά είπον ότι δεν έχουν φάει ποτέ σε όλη τους τη ζωή (μέχρι της σήμερα). Ερωτούσε ποίος ξέρει τι γλυκό έχομεν το μεσημέρι. Ερώτησεν όλους και κανένας δεν το μαρτυρούσε. Όταν ήρθη η σειρά μου λέω το καταΐφι το είδαμεν επάνω στην τουλάπα. «Και αυτή (καθώς λέει) ήθελεν να μας κάμη έκκληση και έτσι εφανερώθη». Στις 10 και 1/2 βγήκαμεν έξω διότι κατέφθασαν και άλλα παιδιά με αρχηγόν ολίγον τι κουτσόν. Αυτοί μας δήλωσαν ότι το βράδυ θα έπαιζον θέατρον. Το μεσημέρι αφού έπαιξα ερχόμουν απάνω με συνάντει η μαμζέλ Κτίναν και μου λέγει ότι ήλθεν ο πατέρας μου. Η χαρά μου ήτο μεγάλη. Μου έφερον τα δύο απομεινάντα από τα κουλουράκια, 5 φέτες κρέας βραστό, 6 κεφτέδες (σπανακο), [...] δαμάσκηνα δωρισθέντα από Ι. Τσακίρη, 1/2 καρβέλιον. Το μεσημέρι αφού έφαγα το φαΐ μου χώθηκα μέσα στα ρούχα και συνομιλούσα με τον Πατέρα. Έπειτα ο πατέρας έπιασε κουβέντα με την καμαριέρα. Στις 3 έφυγεν. Κατά τις 3 1/2 σηκώθηκα και βγήκα έξω. Σε λίγο τα παιδιά, δηλαδή οι πρόσκοποι, έπαιζαν διάφορα παιχνίδια. Σε έναν Ιταλό είχον κρεμάση την σφυρίχτρα πίσω στην ζώνη του και αφού μαζευτήκαμεν σε κύκλο, κάθε παιδί σφύριζε και αυτός δεν το καταλάβαινε. Έπειτα παίζανε ο Αρχηγός και ένα άλλο παιδί τους κουφούς, τον φωτογράφο, την Αηδό, τον ταχυδακτυλουργό και άλλα μαγικά παιχνίδια με τα

τραπουλόχαρτα. Το βράδυ έφαγα 2 φέτες κρέας, 1 φέτα ψωμί, 1 αυγό και 1 προτοκάλλι.

Μαρτίου 8 Δευτέρα

Το πρωί μου έφερον φασκόμηλο και το έχυσα διότι ήτο πικρό. Έπειτα έφαγα 1 φέτα ψωμί και 5 δαμάσκηνα. Πήγα και στην λειτουργία. Μετά ήλθα και ξάπλωσα και μετά έφαγα 1 πορτοκάλλι και 4 δαμάσκηνα. Σε ολίγο ήλθον πολλοί εκδρομείς με τα φαγιά τους και άλλα πράγματα. Στις 11 βγήκα έξω και κοίταξα αυτούς που έπαιζαν διάφορα παιχνίδια με την μπάλα. Ο πάτερ Ειρηνάιος μας εδήλωσεν ότι θα υπνότηζεν κάποιον κύριον. Αυτός, ανήξερος τι θα του έκαμε, προσεφέρθη. Τότε ο πάτερ εξήτησεν δυο πιάτα. Το ένα θα το μαύριζεν και το άλλο θα το άφηνε άσπρο. Έπειτα τείνοντας το μουντσουρομένο πιάτο στον υπνοτιζόμενον, αφού θα του έδαινε τα μάτια θα του έλεγεν να το τρίψη στο πρόσωπόν του. Δεν τον υπνότησεν όμως διότι αυτός επήγεν ως διαιτητής σε εκείνους που έπαιζαν μπάλλα. Το μεσημέρι έφαγα μία φέτα κρέας, δαμάσκηνα, πορτοκάλλι, αυγό και ψωμί. Βγαίνοντας έξω στην αυλή είδα όλους τους εκδρομείς στρομένους σε ένα μεγάλο μακρύ τραπέζι να τρώνουν μακαρόνια, ραπάνια, ψωμί, εληές, κρεμμυδάκια, μαρούλι και άλλα φαγιά. Έπειτα ήλθον Ιταλοί και έπαιζαν με τους εκδρομείς μπάλλα. Σήμερα, σαν καθαροδευτέρα, τα παιδιά είχαν αμολήσει αετούς και σαίτες όσοι δεν είχαν. Το βράδυ μπηκαμεν ενωρίς μέσα διότι έκαμεν ψυχρίτσα. Μας είπεν η Δις Νικολέτα δυο παραμύθια και παίξαμεν ντόμινον. Το απόγευμα έφαγα σταφίδα, ψωμί, πορτοκάλλι, το τελευταίο και αυτό. Κατά τις 5 1/2 είχα πέσει στα ρούχα.

Μαρτίου 9 Τρίτη

Το πρωί, αφού μου άνοιξε το παράθυρον, παρακολουθούσα έως την ώρα που μου έφερε το γάλα τα διάφορα μικρά και μεγάλα σύννεφα που έμοιαζαν σαν άλογα που κυνηγούσε το ένα το άλλο. Ακούγονται εκρήξεις και ο αέρας που φυσά τις δυναμώνει. Έφαγα 2 κεφτέδες από σπανάκι, 1/2 φέτα κρέας, 5 δαμάσκηνα – όλα δικά μου. Σήμερα και εχθές πέρασαν αράδα γερμανικά αυτοκίνητα κατευθυνόμενα προς τα επάνω. Στις 10 σηκώθηκα και στις 11 βγήκα στην αυλή. Κάθησα και λιάστηκα. Μετά το φαί ξάπλωσα και στις 3 βγήκα έξω. Ήλθεν τότε μία δασκάλα και πήγαμε όλοι μέσα σε 1 θάλαμο που είναι ορθοπαιδικά. Έκαμε μάθημα στα μικρά και οι μεγάλοι χαζεύαμε. Έπειτα μας είπε παραμύθια. Βγήκαμεν λίγο έξω και έπειτα μπηκαμεν μέσα. 2 παιδιά τσακωθήκανε και εμείς όλοι πεισμόναμεν τον άλλο και τον άρχισεν πάλι στο ξύλο. Το αποτέλεσμα ήτο να βάλη ο ένας τα κλάματα χωρίς να τους πάρη είδηση η Προϊσταμένη. Το απόγευμα έφαγα 6 δαμάσκηνα και ένα παξιμάδι. Το πρωί έφαγα και άλλα 6 δαμάσκηνα. Έπειτα πήγα στην εκκλησία διότι η Ειρήνη δεν είχε στρώσει ακόμη το κρεβάτι μου. Στις 6 1/2 έπεσα στα ρούχα. Το βράδυ έφαγα 2 φέτες ψωμί και 6 δαμάσκηνα.

Μαρτίου 10 Τετάρτη

Το πρωί ξύπνησα και μετά λύπης μου είδα ότι ο καιρός ήτο βροχερός. Σε λίγο μου έφερον το γάλα. Έφαγα 2 φέτες ψωμί και 6 δαμάσκηνα. Εάν δεν έλθη σήμερα ο πατέρας δεν θα έχω αύριο ψωμί. Τα αυγά και τα πορτοκάλλια μου ετελείωσαν και περιορίστηκα στην δαμασκηνοψωμοφαγία από τριημέρου. Στο τζάμι μου κτυπούν μερικές ψιλλές ψιχάλες. Σκέπτομαι να μην βγω έξω βαριέμαι όμως την μοναξιά. Το παράθυρο δεν έχει καθόλου θέα και δεν βλέπω τίποτε παρά ολίγο σκοτεινό ουρανό και το πεύκο που

στέκεται σαν σωματοφύλακας έξω από το παράθυρό μου νύχτα και μέρα λες και πρόκειται να με κλέψουν. Ακούγονται τώρα οι φωνές των παιδιών που παίζουν κάτω στην τραπεζαρία. Η Πεντέλη καθώς είδα από το παράθυρό μου είναι χιονισμένη στις κορυφές. Οι ψιχάλες σταμάτησαν και ο καιρός γλύκανε. Στις 11 1/2 πήγα κάτω στα άλλα παιδιά και παίζαμεν με τα τραπολόχαρτα διάφορα παιχνήδια. Το μεσημέρι έφαγα 10 δαμάσκηνα και 2 φέτες ψωμί. Σε λιγάκι κτυπά το κουδούνι. Ανοίγω το παράθυρό μου και βλέπω τον πατέρα. Ήλθε απάνω. Έφεραν μια σακκούλα με διάφορα πράγματα. Σε 1 ντενεκάκι κουνουπίδι, κουλουράκια σε ένα κουτί από τρινάλ¹⁹ (εξάισια δι' εμέ), ψωμί, δαμάσκηνα, 1 πατ φυζάν και κάτι άλλα. Έφαγα εκείνη τήν ώρα 3 κουλουράκια, 1/2 φέτα ψωμί, το κουνουπίδι και λίγα δαμάσκηνα. Μου έδωσαν τα γραμματάκια που μου έστειλε η μητέρα και τα σταυρόλεξα που μου έστειλε ο Στέφανος. Τα σταυρόλεξα τα έλυσα εκείνη την στιγμή και με βοήθησεν λιγάκι ο πατέρας. Τά έδωσα πάλι στον πατέρα με 2-3 δικά μου γραμματάκια. Έπειτα με έβαλεν στα ρούχα και καθήσαμεν και συζητήσαμεν διάφορα πράγματα. Μου είπεν ότι ως αποζημίωσιν ο φούρναρης για τα κουλουράκια που τα καρ[βού]νισεν τους έδωσεν μισό καρβέλι και λίγο αλεύρι. Ο πατέρας έφυγεν στις 4 παρά τέταρτο. Σε λίγο σηκώθηκα και ύπια νερώ. Έπειτα ξαναέπεσα. Σήμερα το απόγευμα μου έφερον διά πρώτην φοράν από την ημέρα που ήλθα γάλα με κακάο. Έφαγα 1 κουλουράκι, 1 αυγό και λίγη κομπόστα δαμάσκηνα τα οποία ξέχασα να σημειώσω. Έπειτα ξά-

πλωσα και άνοιξα την πόρτα και άκουγα τις διάφορες φασαρίες που εγίνοντο κάτω. Έμπαινε κιόλας λίγο φως στην σκοτεινή κάμαρα. Το βράδυ έφαγα 2 φέτες ψωμί, 1 αυγό και 4 δαμάσκηνα. Στις 8 1/2 είχα κιόλα κοιμηθή. Ήρχησε πάλι την λειτουργία του μετά πενήτημερον αεργίας το ρολόι και έτσι ξέρω την ώρα.

Μαρτίου 11 Πέμπτη

Το πρωί ξύπνησα και ο καιρός ήτο πάλιν βροχερός. Σήμερα είχαμεν λειτουργία με 1 φραγκο παππά και τα έλεγεν όλα Λατινιστή. Ήλθε επάνω και ευλόγησεν την αδελφήν Μαρία. Εγώ δεν πήγα στην εκκλησία. Τώρα αρχίζουν να πίπτουν στο τζάμι και να κτυπούν στάλες βροχής. Από την ημέρα που μας είπεν η προϊσταμένη να παρακαλούμεν τον θεό να βρέχη, διότι τα πηγάδια στερεύουν και η ούλεν επίσης, δεν είδαμεν ημέρα καλή²⁰. Έφαγα 6 δαμάσκηνα και 4 κουλουράκια και 1 αυγό. Στις 11 σηκώθηκα και κατέβηκα κάτω. Παίζαμεν διάφορα παιχνήδια. Στις 12 1/2 έφαγα 2 φέτες ψωμί, 6 δαμάσκηνα σταφίδα και 1 αυγό. Κατά τις 3 αφού πρώτα ξαπλώθηκα 2 ώρες κατέβηκα κάτω και τους ήβρα όλους μαζεμένους στο τραπέζι και την μαγείρησα να γυρίζη ένα μαχαίρι βόλτα βόλτα και στο χέρι της να έχη 1 χούφτα μαύρες σταφίδες. Έπαιζαν ένα είδος ρουλέττας. Όπου δηλαδή έδιχνε η μύτη του μαχαιριού εκείνος έπαιρνε 4 σταφίδες. Στο τέλος τελείωσαν οι σταφίδες και μαζί τελείωσε και το παιχνίδι. Έπειτα μου ανήγγηλον ότι η Προϊσταμένη τούς έδωσεν 2 καραιμέλες. Έπειτα παίζαμεν διάφορα παιχνήδια με τα τραπουλόχαρ-

19. Το «τρινάλ» ήταν απορρυπαντικό σε σκόνη που παρασκευαζόταν από την Ανώνυμη Ελληνική Εταιρεία Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων.

20. Τον χειμώνα του 1942-1943 η μεγάλη ανομβρία προκάλεσε

σοβαρό πρόβλημα επάρκειας νερού στην Αθήνα. Στις αρχές Φεβρουαρίου επιβλήθηκε περιορισμός στην κατανάλωση και ορίστηκαν συγκεκριμένες ώρες παροχής νερού. Η πολυαναμενόμενη βροχή ήρθε το πρώτο δεκαήμερο του Μαρτίου.

τα. Το απογευματάκι με εφώναζαν και μου έδωσαν γάλα. Μετά παίξαμε την τυφλόμυγα αλλά εγώ δεν τα φύλαξα ποτέ. Το απόγευμα έφαγα 2 χούφτες σταφίδα και 2 κουλούρια καθώς 5 δαμάσκηνα. Ξάπλωσα έπειτα και το βράδυ έφαγα 1 φέτα ψωμί 5 δαμάσκηνα και αυγό.

Μαρτίου 12 Παρασκευή

Σήμερα ξύπνησα από τις 4 1/2. Ο αέρας σφύριζεν και βροντοκοπούσε το παράθυρο. Το ρολό πήγαινε πέρα δώθε σα να ήτο καμία κουρτίνα. Το πρωί έφαγα 6 δαμάσκηνα και 1/2 φέτας ψωμί 2 κουλουράκια 1 χούφτα σταφίδα και 1 αυγό. Έπειτα διάβασα την εφημερίδα και στις 11 σηκώθηκα. Κατέβηκα κάτω και κάθησα μιλώντας με τα άλλα παιδιά. Κατά τις 12 1/2 έφαγα το φαΐ του ιδρύματος και 1 φέτα ψωμί 2 χούφτες σταφίδα 2 κουλουράκια και 6 δαμάσκηνα. Από το πρωί είχα μια προαισθήση ότι σήμερον θα ήρχετο η θεία Κατίνα. Μόλις ξαπλώθηκα κτυπά το κουδούνι και σε λίγο ανοίγωντάς μου την πόρτα η Ειρήνη μου λέγει ότι σε ζητή κάποιος, και αμέσως ξεπροβάλει από την γωνία της πόρτας η θεία Κατίνα μουσκεμένη και ξυλιασμένη κρατώντας ένα σακκούλι. Κάθησε στην πολυθρόνα και αφού έβγαλε τις γαλότσες μου εξήτησεν μια κουβέρτα. Ευτυχώς που το κρεβάτι για καλήν τύχη δεν το είχε στρώσει ακόμη. Αφού τυλίχθηκε με αυτήν άνοιξεν την σακκούλα και άρχισεν να εξαγάγει τα πράγματα από μέσα. Θα έτρωγεν εδώ. Έβγαλεν 1 πακετάκι βούτυρον λίγα αμύγδαλα σπασμένα άτινα κατεβρόχησα παρευθούς κέικ μισή κουλούρα, παξιμάδια μία γωνιά φρέσκο ψωμί λίγη σκορδαλιά, λίγα μακαρόνια 4 αυγά. Έφαγεν λίγα μακαρόνια και λίγη σκορδαλιά λίγη θρεψίνη. 1 πορτοκάλλι αυτή και 1 εγώ από τα 9 που είχεν φέρει ξαπλωθήκαμεν έπειτα και μιλήσαμεν για διάφορα πράγματα. Στις 4 1/2 μου έφτιαξεν τα μισά μακαρόνια και θα έ-

φευγεν. Ήθελεν να δώση στην Ειρήνη 1000 δραχμές αλλά επειδή της είπα πως έρχεται η προϊσταμένη έφυγε. Ρούφιξα και το γάλα. Όταν πήγα κάτω έδωσαν το θερμομετρο και το έβαλα. Πυρεττό δεν είχα. Έπειτα πήγαμεν στην εκκλησία και εχάζεψα. Στις 6 1/2 ξάπλωσα στα ρούχα και στις 7 1/2 έφαγα 1) την σκορδαλιά με τα παντζάρια 2) 1 αυγό 3) 2 φέτες ψωμί και το φαΐ του ιδρύματος.

Μαρτίου 13 Σάββατο

Σήμερα ο καιρός ήτο γλυκός. Έφαγα 3 φρυγανιές με βούτυρο και θρεψίνη 1 αυγό και το γάλα. Χθες μου ετηλεφώνησεν η μητέρα και μου είπε ότι ο πατέρας δεν θα έλθη διότι θα κάμη και αύριον κακόν καιρόν, θα έλθη την Κυριακήν. Το πρωί κάθησα και ζωγράψισα. Έφαγα 1 πορτοκάλλι και δαμάσκηνα στις 11 σηκώθηκα και κατέβηκα κάτω. Χθες το βράδυ κοιμήθηκα με τις κάλτσες διότι τα πόδια μου ήσαν ξύλα. Έπαιξα με ένα παιχνίδι που έχει μαγνίτες και επάνω του κολάς σιδεράκια και σχηματίξης σύμφωνα με τον κατάλογο του παιχνιδιού διάφορα σχήματα. Το μεσημέρι έφαγα 1 πορτοκάλλι λίγο κέικ 3 φέτες ψωμί και το φαΐ τους και ένα δικό μου αυγό. Στις 3 κατέβηκα κάτω και παίξαμεν τον μουντζούρι και τους έκανα μάθημα κατηχήσεως σύμφωνα με 1 βιβλίο. Στις 5 και τέταρτο πήγαμεν στην εκκλησία και στις 6 παρά 10 ήλθα και έφαγα τα υπόλοιπα μακαρόνια και έπεσα στα ρούχα. Τα άλλα παιδιά φάγανε κατά τις 6 και μισή, εμείς στις 7. Έφαγα 2 φέτες ψωμί αυγό και λίγη σταφίδα και πορτοκάλλι. Κατά τις 8 ροχάλιζα κιόλας.

Μαρτίου 14 Κυριακή

Το πρωί ξύπνησα και είχεν ήλιο. Χάρηκα. Έφαγα 3 φέτες ψωμί με βούτυρο και θρεψίνη καθώς και 1 αυγό. Κάθησα στο κρεβάτι γράφωντας και ζωγραφίζοντας. Ο καιρός ό-

μως στις 9 χάλασεν δηλαδή συννέφιασεν. Στις 11 σηκώθηκα και έφαγα 2 κουλουράκια και 5 δαμάσκηνα. Περιμένω τον πατέρα. Κατέβηκα και έπαιξα με τα άλλα παιδιά. Στις 1 έφαγα και κατά τις 5 κατέβηκα κάτω. Κάθε φορά που χτυπούσε το κουδούνι κοιτούσα μήπως έλθη ο πατέρας. Εν τω μεταξύ ένα παιδί 7-8 ετών ονόματι Μιχάλης δείχνοντας την μπρίζα και το κουδούνι μας λέγει ότι όταν πέσει θα βγη ο Μπάρμπα Αντώνης (Φάντασμα). Κατάλαβαν περί τίνος πρόκειται και 2 παιδιά ο Γιάννης Πανάρετος και ο Χρήστος ήρχισαν να τον φοβερίζουν κάνοντάς του διάφορες γκριμάτσες. Αυτός ετρομοκρατήθη έβαλεν τις φωνές κρυβότανε για να μη τους βλέπει, και σε λίγο εκουνούσε τα χέρια του δεξιά και αριστερά σαν να ήθελε κάποιον να διώξη, λέγωντας «Η νυφίτσα που έσκισεν το παλτό! Α! ο Μπάρμπα-Αντώνης με δάγκωσεν και τρέχει αίμα». Εγώ τρόμαξα και είπα στην μαγείρισα το πήρε και το πήγεν στην προϊσταμένη. Αυτό είχαν χλωμιάσει και έλεγε πως τον πονεί το κεφάλι του. Τον ξάπλωσαν σε ένα κρεβάτι τον έτριψαν του έδωσαν ασπιρίνη κομπρέσες και μετά 1 1/2 ώρα συνήλθεν. Το απόγευμα ήπια γάλα. Μετά πήγαμεν στην εκκλησία. Τώρα αρχίζει στις 5 1/2 και τελειώνει κατά τις 6. Έπειτα έφαγα 3 κουλουράκια δαμάσκηνα και 2 χούφτες σταφίδα. Στις 7 1/2 έφαγα 1 πορτοκκάλι, 3 φέτες ψωμί, αυγό. Σε λίγο κοιμήθηκα.

Μαρτίου 15 Δευτέρα

Πρωί πρωί ξύπνησα και η κάμαρά μου εληάζετο. Έφαγα 3 φέτες ψωμί με βούτυρο και θρεψίνη και 1 αυγό. Κάθησα στο κρεβάτι μέχρι τις 11 και έπειτα κατέβηκα κάτω. Σε λίγο μου ετηλεφώνησεν η Μητέρα, και μου είπεν ότι ή θα ήρχετο η θεία Χάρη ή θα έστελνεν με την Προϊσταμένη ψωμί, σπανακόπιττα, και ή θα ήρχετο αυτή αύριο ή ο πατέρας. Στις 12 1/2 ανέβηκα επάνω και ήρχισα να τρώγω.

Τα αδέρφια Γιάννης (αριστερά) και Στέφανος (δεξιά) Κουμανούδης

Νάσου χτυπά η πόρτα και παρουσιάζεται η θεία Χάρη φορτωμένη. Θα έτρωγεν και αυτή εδώ. Έφερεν γλυκό χαλβά, πορτοκκάλια, την σπανακόπιττα και το ψωμί μας, αυγά, λίγο βούτυρο, σταφίδα (ξανθιά). Σε λίγο να και η θεία Κατίνα κρατώντας 2 κοκ [...]. Το 1 έφαγα εγώ και το άλλο μισό εκείνη και μισό η θεία Χάρη. Έπειτα ξαπλωθήκαμεν και κουβεντιάσαμεν. Εγώ έφαγα 2 φέτες χαλβά 2 σπανακόπιττες, 1 πορτοκκάλι, το κοκ, 3 φρυγανιές, 1 φέτα φρέσκο ψωμί και λίγη σταφίδα. Στις 4 1/2 μου έφερεν γάλα και εβουτίξα 2 φέτες ψωμί με βούτυρο και θρεψίνη. Η θεία Κατίνα έδωσεν στην Ειρήνη 1 χιλιάρικο και λίγο χαλβά. Βγαίνοντας έξω ζυγίστηκα και έχω πάρη 1,1 κάτι βάρος. Έπειτα κατέβηκα κάτω και πήγαμεν στην εκκλησία. Το βράδυ έφαγα 3 φέτες ψωμί και αυγό και ψωμί. Στις 8 1/2 ροχάλιζα.

Μαρτίου 16 Τρίτη

Το πρωί εξύπνησα και ο καιρός ήτο πάλι χαλασμένος. Περιμένω τη μητέρα ή τον πατέρα σύμφωνα με το τηλεφώνημά της. Ήπια το γάλα και 4 φέτες ψωμί με θρεψίνη και βούτυρο, καθώς και 1 αυγό. Κάθησα στο κρεβάτι ζωγραφίζοντας και στις 11 σηκώθηκα και κατέβηκα κάτω. Παίξαμεν και στις 12 1/2 φάγαμεν. Έφαγα και 2 φέτες ψωμί, 1 πορτοκκάλι. Στις 2 1/2 κατέβηκα κάτω. Μιλήσαμεν και παίξαμεν. Πήγαμεν στην εκκλησία και κατά τις 6 ήλθα επάνω. Έφαγα επειδή με πονούσε η κοιλιά μου 2 σπανακόπιττες και 2 1/2 φέτες χαλβά σπιτικό. Στις 7 1/2 μου έφερεν και έφαγα. Έφαγα 1 φέτα δικό μου ψωμί, πορτοκκάλι, αυγό και λίγη ξανθιά σταφίδα. Κατά τις 8-8 1/2 εροχάλιζα.

Μαρτίου 17 Τετάρτη

Σήμερα ο καιρός είχεν γλυκάνει και κατά τα ξημερώματα είχε η κάμαρα ήλιο. Το πρωί ήπια γάλα, αυγό, 3 φέτες

ψωμί με βούτυρο και θρεψίνη. Κάθησα στο κρεβάτι μέχρι τις 11 και ο γιατρός μου είπεν κάποτε κάποτε να βάζω και το θερμόμετρον. Κατέβηκα κάτω και έπαιξα με τα άλλα παιδιά. Σε ένα μικρό παιδάκι (της μαγείρισας) του είπα πως θα του έφτιαχνα το μεσημέρι μια μουτσούνα. Του την έφτιαξα και όλοι με θαυμάζανε και την θαύμαζαν. Δυο κορίτσια από το ορθοπεδικό μου παρίγγειλαν 2. Το μεσημέρι έφαγα ψωμί, πορτοκκάλια, χαλβά και άλλα. Σε λιγάκι ήλθεν ο πατέρας και μου έφερεν θρεψίνη σε ένα ωραίο κουτί, ένα περίφημο γλυκό που το έφτιαζεν η μητέρα, σπανακοκεφτέδες, γιαούρτι, αυγά, ψωμί μισό καρβέλι, ένα μπουκάλι γάλα. Το γάλα το ρούφηξα εκείνη την ώρα, καθώς και 1 γλυκό. Μου έφερεν τα συνηθισμένα και πολυπόθητα γραμματάκια και τα σταυρόλεξα. Κατά τις 3 έφυγεν τρέχοντας να προλάβη των τριών το αυτοκίνητο. Βγήκα έξω και πήγα μέσα που κάναν μάθημα και με παρεκάλεσαν και τους είπα 1 παραμύθι. Στις 4 βγήκαμεν έξω και παίξαμεν στην βεράντα. Στις 5 1/2 πήγαμεν στην εκκλησία και έπειτα ήλθα επάνω, έφαγα 1 γλυκό και 2 σπανακοκεφτέδες. Το βράδυ με παρεκάλεσε η Ειρήνη να της δώσω 2 αυγά διά να τα δώση σε αυτούς που πληρώνουν. Της τα έδωσα λέγοντάς μου ότι θα μου τα δώση αύριον. Έφαγα το φαΐ τους και 1 1/2 φέτα ψωμί, 1 αυγό και κάτι άλλο που το ξέχασα.

Μαρτίου 18 Πέμπτη

Σήμερα έχει ήλιο.

Το πρωί ήπια γάλα, 3 φέτες ψωμί με βούτυρο και θρεψίνη και γιαούρτι. Εχθές ξέχασα να σας πω πως ο πατέρας μου έφερεν 1 ζευγος λαστιχένια σπουδαία παπούτσια. Μου αρέσουν πάρα πολύ και είναι πολύ ζεστά. Κάθησα στο κρεβάτι έως τις 11 και έπειτα σηκώθηκα και βγήκα έξω. Παίξαμεν με 2 άλλα παιδιά διάφορα παιχνιδάκια μέσα

στο δάσος. Εγώ έχασα τον σουγιά μου. Τότε όλοι μαζί αρχίζομεν το ψάξιμο και τον βρήκαμεν. Έπειτα έχασα το τόπι και πάλι το βρήκα. Στις 12 και 1/2 έφαγα ψωμί, χαλβά, κεφτεδες και το φαΐ του αναρρωτηρίου. Πήγαμεν με ένα παιδι στο πηγάδι και αυτό έβγαλεν νερό, πήρα έβαλα στο μπουκάλι και ήλθα επάνω και ξαπλώθηκα. Στις 2 1/2 βγήκα έξω. Τα παιδιά παίζανε βόλους, έπαιξα και εγώ. Έπιητα πήγαμεν στην βεράντα και ο Αντώνης και ο Γιάννης βάλανε κάτω μία γκαζιά²¹ και πολεμούσανε να την κτυπήσουν έπειτα μας έκανε κάτι πειράματα με τα τόπια. Στις 5 μπήκαμεν μέσα, επήγαμεν στην εκκλησία και κατά τις 6 ξαπλώθηκα. Έφαγα 3 σπανακοκεφτεδες και το τελευταίο γλυκό. Το βράδυ έφαγα ψωμί, αυγά και το φαΐ τους.

Μαρτίου 19 Παρασκευή

Σήμερα το πρωί ο καιρός ήτο καλούτσικος αλλά φυσούσε αέρας. Το πρωί έφαγα το γάλα, και 3 φέτες ψωμί με βούτυρο και θρεψίνη και 1 άλλη φέτα με γιαούρτι. Κάθησα στο κρεβάτι προσπαθόντας να λύσω τα σταυρόλεξα του Στέφανου και στις 11 σηκώθηκα, έφαγα χαλβά και κατέβηκα κάτω βγήκα και έξω και πετούσαμεν με ένα παιδι ένα αλεξιπτωτο. Έπειτα κάθησεν στο δέντρο και δεν μπορούσαμεν να το κατεβάσουμεν. Στις 12 μου ετηλεφώνησεν η μητέρα. Ευχαριστήθηκα πολύ. Σαν αύριο έχω να την ειδώ 20 ακριβώς ημέρες. Το μεσημέρι έφαγα χαλβά ψωμί και σπανακοκεφτεδες. Ξαπλώθηκα έως τις 3 και έπειτα βγήκα κάτω. Έσπασεν σήμερα το τζάμι του λιβνικρούμ και το τζάμι του αυτοκινήτου. Το απόγευμα έφαγα 1 φέτα ψωμί 2 σπανακοκεφτεδες και χαλβά από της θείας

21. Βόλος, μπίλια.

22. Το χαλί ήταν το τελευταίο περιουσιακό στοιχείο της οικογένειας που πουλήθηκε μέσα στην Κατοχή. Όπως σημειώνει ο Ν. Κου-

Χάρης. Πήγαμεν στην εκκλησία και έπειτα ξαπλώθηκα. Το βράδυ έφαγα ψωμί αυγό και το φαΐ τους.

Μαρτίου 20 Σάββατο

Το πρωί εξύπνησα και μετά λύπης μου πάλιν είδα ότι ο καιρός δεν ήτο καλός. Μου άνοιξεν το παράθυρον στις 7 και στις 7 1/2 ύπεια γάλα με 3 φέτες ψωμί και θρεψίνη καθώς και 1 αυγό. Κάθησα στο κρεβάτι έως τις 11 και έπειτα κατέβηκα κάτω και παίζαμεν με τα άλλα παιδιά. Κατά τις 12 έφαγα το φαγητό τους και 2 φέτες ψωμί χαλβά και σπανακοκεφτεδες. Ξαπλώθηκα και κατά τις 3 σηκώθηκα και κατέβηκα κάτω. Παίζαμεν και κατά τις 5 1/2 πήγαμεν στην εκκλησία. Έπειτα έφαγα 1 φέτα ψωμί και γλυκό και το γάλα που πείνω κάθε απόγευμα. Ξαπλώθηκα και στις 7 παρά 10 φάγαμεν για βράδυ. Στις 8 1/2 κοιμήθηκα.

Μαρτίου 21 Κυριακή

Σήμερα το πρωί έφαγα 3 φέτες ψωμί με θρεψίνη και έπειτα πήγα στην εκκλησία. Η λειτουργία ετελείωσεν στις 10 και έπιητα ανέβηκα επάνω και κάθησα. Στις 11 κατέβηκα και σε λίγο ήλθεν η μητέρα. Μου ανεκοίνωσεν ότι εχάλασεν το ραδιοφωνάκι μου και ότι επουλήσαμεν το χαλί²². Ελυπήθην πολύ και διά τα δύο αλλά ελπίζω ότι θα τα επανορθώσωμεν ταχέως. Εχάρικα όμως που είδα την μητέρα. Είχα να την ειδώ σα σήμερα 21 ημέρες. Μου έφερεν ψωμί αυγά και ντολμαδάκια. Το μεσημέρι εφάγαμεν μαζί και έπειτα μου είλειψεν την κεφαλήν με φάρμακο αντιτυτιριαδικό. Εκαθήσαμεν και συνομιλήσαμεν και κατά τις 3 1/2 έφυγεν. Εμίλησεν με την Προϊσταμένη. Έπειτα έφυγεν.

μανούδης στις 20 Μαρτίου, «Πάει και το ωραίο χαλί μας. Δρχ. 700.000. Δηλαδή για 95 οκ. λάδι ή 1.000 αυγά ή 40 οκ. αρνί ή 4 λίρες ή 175 καρβέλια!!!».

Επαίξαμεν και στις 6 παρά 1/4 πήγαμεν στην εκκλησία. Έφαγα και ξαπλώθηκα. Το βράδυ έφαγα το φαγί τους τα υπόλοιπα ντολμαδάκια από το μεσημέρι και κοιμήθη.

Μαρτίου 22 Δευτέρα

Το πρωί έφαγα το γάλα 3 φέτες ψωμί με θρεψίνη και 1 αυγό. Κάθησα στο κρεβάτι έως τις 11 και έπειτα κατέβηκα κάτω. Παίξαμεν ένα παιχνίδι με κάτι σχέδια, και στις 12 1/2 έφαγα. Εξαπλώθηκα και κατά τις 3 κατέβηκα κάτω παίξαμεν έφαγα το γάλα μου και έπειτα πήγαμεν στην εκκλησία. Έπειτα ήλθα και έφαγα. Δεν είχε φως και δι' αυτό δεν ξαπλώθηκα διότι σε λίγο θα έτρωγα. Έφαγα σε άλλη κάμαρα που δεν ήτο κανείς μέσα. Έπειτα κάθησα ξαπλωμένος όσο βαστούσε το κεράκι που μου έδωσαν και έπειτα κοιμήθηκα.

Μαρτίου 23 Τρίτη

Το πρωί εξύπνησα καιίδα πως και σήμερα ο καιρός δεν είναι καλός έφαγα 3 φέτες θρεψίνη και 1 αυγό. Περιμένω σήμερα κάποιον από το σπίτι. Κάθησα στο κρεβάτι ξαπλωμένος διαβάζοντας έως τις 11 και έπειτα κατέβηκα κάτω. Κάθησα και κοιτούσα που παίζουν τα άλλα παιδιά. Στις 12 ανέβηκα επάνω και κατά τις 12-1 έφαγα. Ξαπλώθηκα ολίγο αλλά πεινώ δεν έχω και τίποτε να φάω έχουν τελειώσει όλα. Σε λιγάκι κατά καλήν τύχην έρχεται η θεία Χάρη. Μου έφεραν 2 κεφάλους, τους οποίους θα έτρωγα, αλλά κατά βούλησην της θείας Χάρης έφαγα τον ένα και 2 μεγάλες κομάτες ψωμί και 1 πορτοκάλι εκ των 5, 100 δαμ[...], ζάχαρη, ψωμί, λίγο τυρί και βούτυρο. Έπειτα καθήσαμεν ξαπλωμένοι ο ένας στο ένα και ο άλλος στο άλλο κρεβάτι. Στις 3 1/2 σηκωθήκαμεν φάγαμεν και στις 5 έφυγεν διά να προλάβη των 5 1/2. Έπειτα κατέβηκα κάτω και έφαγα το γάλα είπα μάλιστα στην αδελφή ότι η δε-

σποινίς Πολίτου θα τους δώσει κακάο. πήγαμεν στην εκκλησίαν και στις 6 έπεσα στο κρεβάτι. Έφαγα το βραδινό φαί με το ψάρι το ψωμί το αυγό το πορτοκάλι και ένα από τα χαπάκια που μου έφεραν η θεία Χάρη. Το βράδυ στις 8 κοιμήθηκα.

Μαρτίου 24 Τετάρτη

Σήμερα το πρωί έφαγα τα συνηθισμένα και κάθησα στο κρεβάτι έως τις 11 διαβάζοντας την τελευταία σελίδα του βιβλίου. Έπειτα σηκώθηκα και κατέβηκα κάτω παίξαμεν και σε λίγο έφυγα ξαπλώθηκα έως τις 2 1/2 και έπειτα βγήκα έξω και μάζεψα μαζί με τα άλλα παιδιά μενεξέδες. Στολίσσαμεν την εκκλησία διότι αύριο είναι του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Παίξαμεν έξω και έπειτα αφού έφαγα το γάλα πήγαμεν στην εκκλησία. Έπειτα ξαπλώθηκα και κατά τις 7 έφαγα.

Μαρτίου 25 Πέμπτη

Το πρωί εξύπνησα και ο καιρός ήτο χαλασμένος. Εκκλησία δεν είχαμεν και διά τούτο κάθισα στο κρεβάτι όταν κατά τις δέκα ο καιρός έλαμψε ολόλαμπρος ήλιος βγήκε και η χαρά μου ήτο μεγάλη βγήκα στις 11 έξω και έπαιξα με τα άλλα παιδιά. Έπειτα στις 12 και μισί αναίβηκα επάνω και κάθησα στον ήλιο της βεράντας. Έπειτα έφαγα και έπειτα κάθησα στην βεράντα και έβγαλα 2 φωτογραφίες. Έπειτα ξαπλώθηκα και στις 3 βγήκα έξω το απόγευμα έφαγα το γάλα και άλλο φαί. Έπειτα πήγαμεν στην εκκλησία και μετά ξαπλώθηκα κατά τις 7 έφαγα.

Μαρτίου 26 Παρασκευή

Και σήμερα ο καιρός είναι ωραίος. Έφαγα όπως κάθε πρωί τα συνηθισμένα και κάθησα στο κρεβάτι έως τις 11 έπειτα βγήκα έξω κατά τις 12 φάγαμεν. Έπειτα κάθη-

σα στον ήλιο λίγο και μετά ξαπλώθηκα. Όταν σύμανε το ρολόι 2 1/2 ήλθεν ο πατέρας και μου έφερεν 2 γλυκά από του Τσακίρη που γιόρταζεν ο Λάκης. Είχε πάει από το πρωί ο Στέφανος και ο πατέρας το απόγευμα. Μου έφε-
ρεν 8 αυγά μου άλαξεν τα σεντόνια ψωμί ξανθιά σταφίδα και διάφορα φαγώσιμα. Σε λίγο έφυγεν διότι ήτο βιαστι-
κός. Κατέβηκα κάτω και σε λίγο έφαγα το γάλα και διά-
φορα φαγητά. Πήγαμε στην εκκλησία και έπειτα ξαπλώ-
θηκα. Το βράδυ έφαγα.

Μαρτίου 27 Σάββατο

Το πρωί έφαγα τα ίδια και έπειτα κάθησα στο κρεβάτι έ-
ως τις 11 και διάβασα. Έπειτα κατέβηκα κάτω και επαίξα-
με με τα άλλα παιδιά στην αυλή. Στις 12 1/2 που φάγαμε
αυτά εγώ ήλθα επάνω και κάθησα στην βεράντα έως ότου
φάγαμεν. Μετά ξαπλώθηκα έως τις 3 και κατέβηκα μετά
κάτω. Όλοι πήγαμεν και παίξαμεν μέσα στο δάσος. Τι ω-
ραία που είναι! Σε λιγάκι με εφώναξαν και έφαγα το γάλα
μου. κατά τις 5 1/2 μπήκαμεν μέσα και σε λίγο πήγαμεν
στην εκκλησία. Μετά ανέβηκα επάνω και ξαπλώθηκα ώ-
σπου να φάμε.

Μαρτίου 28 Κυριακή

Το πρωί έφαγα και πήγα στην εκκλησία και μετά κάθησα
κάτω. περίμενα κάποιον από το σπίτι. Το μεσημεράκι προ-
τού να φάμε ήλθαν η θεία Χάρη και η θεία Κατίνα κατα-
φορτωμένες. Καθήσαμεν λίγο κάτω από τα πεύκα και με-
τά ήλθαμεν και φάγαμεν. Είχον φέρει 3 κομμάτια χηρινό
κρέας και πατάτες του φούρνου. Ψωμί γλυκά σπανακόπι-
τες και ένα σωρό άλλα φαγώσιμα και μη. Μετά το φαΐ ξα-
πλώθηκαμε όλοι κάτω από τα πεύκα. Κατά τις 3 τους μά-
ζεψα ραδίκια άγρια και αφού φάγαμεν επάνω για απόγευ-
μα φύγαμε. Μιλήσανε προηγουμένως με την Προϊσταμέ-

νη. Έπειτα ήλθαμεν μέσα και αφού πήγαμεν στην εκκλη-
σίαν ξαπλώθηκα το βράδυ έφαγα και κατά τις 8 ροχάλιζα.

Δευτέρα Μαρτίου 29

Το πρωί ξύπνησα και ο καιρός ήτο ωραίος. Έφαγα και
στις 11 κατέβηκα κάτω. παίξαμεν διάφορα παιχνίδια κά-
τω από το δάσος και στις 12 1/2 έφαγα και ξαπλώθηκα
και στις 3 βγήκα έξω. Στις 6 1/2 αφού ήλθεν η Προϊστα-
μένη πήγαμεν στην εκκλησία. Έπειτα έφαγα διά βράδυ
δηλαδή στις 7 1/2. Ξέχασα να σας πω ότι έφαγα και διά
απόγευμα.

Μαρτίου 30 Τρίτη

Σήμερα ήτο καλός καιρός. Το πρωί έφαγα τα συνηθημέ-
να και ξαπλώθηκα έως τις 11 όπου και βγήκα έξω. παίξα-
μεν κρυφτό και στις 12 1/2 εφάγαμεν. Ξαπλώθηκα διαβά-
ζοντας και στις τέσσερις κατέβηκα κάτω (μου άλλαξαν
την ώρα). Κάθησα και σε λίγο στα [ξαφνικά] μου ήλθεν
εμετός. Ρώτησα την Προϊσταμένη και ήλθα και ξαπλώθη-
κα. Έκανα πάλι εμετό και ο ιατρός μου είπε να μην φάω
τίποτε. Έβαλα θερμοόμετρον και δεν είχα. Έκανα διά 3ην
φοράν εμετόν. Είχα φοβερό πονοκέφαλον σε αριστερό
κρόταφο και αηδία και ένα βάρος στο στομάχι. Στις 7 1/2
μου έφερεν χαμομήλι και το έκαμα και αυτό εμετό.

Μαρτίου 31 Τετάρτη

Ο καιρός σήμερα ήτο ωραίος μαζί και τα κέφια μου ή-
πεια σκέτο γάλα και κατά παραγγελίαν της προϊσταμένης
κάθησα στο κρεβάτι. Το μεσημέρι έφαγα λίγο ψωμί, και
το φαΐ τους. Σε λίγον ήλθε η θεία Χάρη. Δεν ήξερε πως
άλλαξα κάμαρα. Μου έφερεν τυρί ψωμί σωλομό βούτυρο
πορτοκάλια 1 λεμόνι το οποίον έκανε λεμονάδα και έ-
φαγα και άλλα μικροπράγματα. Έφαγεν κάτι μπιζέλια τα

οποία προόριζεν δι' εμέ. Καθήσαμεν και συζητήσαμεν έφαγα το γάλα με ψωμί και με βούτυρο. Αφού έφυγεν κάθησα έως το βράδυ ξαπλωμένος έως ότου έφαγα.

Τέλος Μαρτίου. Πήρα 2 οκάδες

[...]

Απριλίου 15 Πέμπτη

Σήμερα ο καιρός ήτο και πάλιν καλός. Κάθησα στο κρεβάτι έως τις 11 και έπειτα σηκώθηκα. Ξέχασα να σας είπω ότι έφαγα το γάλα τυρί σταφίδα ψωμί με σταφιδίνη. Κατέβηκα κάτω και επειδή φουσούσε καθήσαμεν μέσα. Έπειτα ανέβηκα επάνω και σε ολίγο κατέφθασεν και ο πατέρας. Έφαγα το φαί του αναρρωτηρίου και 4 κομμάτια τυρί ένα κομμάτι από την πολυπόθητη μπουγάτσα 1 αυγό σταφίδα και κάμποσο ψωμί. Ο πατέρας μου έφερεν τυρί μπουγάτσα σταφίδα 1 καρβέλι ψωμί κάτι ρούχα λάδι και τίποτε άλλον. Ξαπλώθηκα έως τις 4 όπου και έφυγεν ο

πατέρας. Κατέβηκα κάτω και παίξαμεν στην αυλή. Το απόγευμα ανέβηκα και έφαγα. Στις 7 παρά 10 πήγαμεν στην εκκλησία. Μετά κατά παραγγελίαν της Μητρός μου ρώτησα την Προϊσταμένη να κατεβώ την Δευτέρα το πρωί και να γυρίσω το βράδυ. Αυτή μου είπεν «ναι» εχάρηκα γιατί θα ξανάβλεπα τον αδελφό μου και την παλιά μου γειτονιά την Τούλα τον Θεοδωράκη και κομπανία²³. Έπειτα ξαπλώθηκα έως ότου έφαγα διά βράδυ.

Απριλίου 16 Παρασκευή

Σήμερα ξύπνησα και ο καιρός ήτο πάλι ωραίος. Έφαγα το γάλα ψωμί με βούτυρο και τυρί. Κάθισα στο κρεβάτι έως τις 11 και έπειτα κατέβηκα κάτω πήγαμεν και παίξαμεν. Στις 12 1/2 έφαγα και έπειτα ξαπλώθηκα έως τις 4. Κατέβηκα κάτω και έπειτα πήγαμεν και βάλαμεν το γραμμόφωνο και στις 5 έφαγα. Το απόγευμα πήγαμεν στην εκκλησία και μετά από ολίγο φάγαμεν.

Ο Γιάννης Κουμανούδης το 1950 εισήχθη στην Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ από όπου έλαβε το διδακτορικό του το 1957. Εργάστηκε στο ΕΜΠ ως Επιμελητής, και από το 1968 ως Υφηγητής στην έδρα της Αρχιτεκτονικής Ρυθμολογίας και Μορφολογίας. Υπήρξε μαθητής του Δημ. Πικιώνη και συνεργάτης του Σπ. Μαρινάτου στην ανασκαφή της Σαντορίνης. Πέθανε στις 2 Σεπτεμβρίου του 2010.

Κ.Δ.

23. Ο Γιάννης επισκέφτηκε το σπίτι του αυθημερόν στις 19 Απριλίου σύμφωνα και με τη σημείωση του πατέρα του.

Ο Νικόλαος Κουμανούδης
με τους γιους του
στην αυλή του σπιτιού
στην Εκάλη, 1938 –
Αριστερά ο Στέφανος
και δεξιά ο Γιάννης

